

Ədibə Məmməd qızı Məcidova¹
NİZAMİ GƏNCƏVİ YARADICILIGINDA AFORİZMLƏR

Uzaqgörən sənətkar Nizami Gəncəvi öz sənət fırçası ilə canlı mənzərələr yaratmış, bütün yaradıcılığı boyu ədalətli dövlət quruculuğu ideyasını əsas götürmüşdür. Bu ideya ətrafında olduqca kamill obrazlar, haqq-ədalət qarçıları, təmiz sevgi nümunələri, ülvi məhəbbət hökm sürür. Bütün əsərlərində Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı, milli folklorumuz öz əksini tapmışdır. Eyni zamanda Nizami oxucularının- hər yeni nəslin hər dəfə onun parlaq istedadının açılmamış cəhətlərini kəşf etməklə yanaşı, onun yaradıcılığında çox geniş yer tutan aforizmlər, ibrətamiz ifadələrlə rastlaşır. Dahi şairin mənəvi təsir dairəsi əsrdən-əsrə məhz buna görə genişlənir, oxucularının sayının coğrafi arenası böyük vüsət alır. Onun əsərlərində coğrafiya elmi, dövrünün kosmoqrafiya ədəbiyyatı, riyaziyyat və kimya barədə məlumatlar da müəyyən yer tutur.

Nizami təbabət, anatomiya, əcazılıq sahəsində də dərin biliyə malik olmuşdur. Mübaligəsiz deyə bilərik ki, Nizami öz dövrünə məlum olan hər şeydən, bütün elmlərdən, fars və ərəb dillərindən xəbərdar olmuşdur. Buna görə də Nizami müstəqillik yolunu-həqiqətə xidmət yolunu seçmiş, əsrlər boyu bərqərar olmuş qaydaları öz istedadı və qabiliyyəti ilə cəsarətlə dəyişmişdir. Bu uğurlu addımı söz sənətində əsrlərdir ki, onu ən yüksək zirvələrdə bərqərar etmişdir. Yazıb yaratdığı bütün bədii nümunələrin mövzusu, mahiyyəti xeyrxaq əməllərə həsr olunmuş, hakimlərə, mənəsb sahiblərinə ədalətli olmaq tövsiyyə edilir. Nizamiyə əsl şöhrət gətirən, onu dünyada tanıdan təkcə qəzəl və qəsidələr deyil, beş poemasıdır. Burada məsələn Nizaminin yalnız kamil şeir ustası olması deyil, eyni zamanda sabahkı günü aydın görmə qabiliyyəti, problemləri analiz etmə bacarığı onun müasirləri üçün kəşf idi. Qazandığı bütün ensiklopedik bilik və barəcəqlər "Xəmsə" boyu qəbənq şəklində özünü göstərir. Təkcə Azərbaycanın deyil həm də Yaxın və Orta Şərqi həyatı, milli dəyərləri haqqında məlumat verən geniş və maraqlı bədii nümunələr yaratmışdır.

Nizaminin tövsiyə və nəsihətləri, onun humanist təlimi əsas etibar ilə xalqın müqəddəratını həll edən hakimlərə tuşlanmışdır. İrəli sürdüyü hər ideyanı çox gözəl ədəbi dillə, xüsusilə, folklorla cilalayaraq oxucuya ötürmüş, ən nəfis poetik üsullarla misilsiz sənət nümunəsi yaratmışdır. Məsələn: "Sirlər xəzinəsi" poemasında hikmətli sözlərə, aforistik ifadələrə yer verən şair ədalət, əməksevərlik kimi faydalı fikirlər irəli sürmüşdür. Nəzərə almaq lazımdır ki, Nizaminin ilk baxışda sadə və konkret görünən aforizmləri oxucudan böyük diqqət tələb edir. Onların mahiyyəti heç də həmişə açıq-aydın olmur. Nümunə üçün "Sirlər xəzinəsi" poemasından aşağıdakı misralları göstərik:

Şirlərin, aslanların rəsmi çoxdur sarayda,
 Canı yox ki, tərpedə yuz zopa da, haray da!

Burada oxucuya məlum olur ki, əgər şir hərəkətsizdirsə onun əzəmət və qüdrəti heç bir əhəmiyyət daşımır. Bu fikri daha da sadələşdirərək belə izah etmək olar; zahiri görkəm hələ hər şey deyil, insanın mahiyyəti onun davranışında təzahür edir. Yəni insanları geyiminə görə qarşılayıb, davranışına görə qiymət vermək lazımdır. Nizaminin humanist konsepsiyasının əsasını ayrı-ayrılıqda bir şəxsiyyət üçün ifadə etmək olmaz, o bütövlükdə cəmiyyəti əhatə edir.

Çalış öz xalqının işinə yara,
 Geysin əməlinlə dünya zər-xara.

Şair sərəvətdən, şöhrətpərəstlikdən imtina etməyi, vacib, gözəl, yüksək mənəvi ideallara xidmət etməyi önə çəkir.

Zəhmət fəryad deyildir insana,
 Zəhmətinin axın rahatlıqdır insana.

Nizami adamlara zəhmətin, işləməyin zəruri olduğunu söyləyir, yalnız əməyin insana əsl mənəvi zövq verdiyini, ruhunu oxşadığını göstərir, qaygının, narahatlığın sonunun dinclik, rifah olduğunu ifadə edir.

İşləməyi, əməyi heç bir şey, hətta ən böyük istedad da əvəz edə bilməz. İnsanın birinci düşməni olan tənbellik çox vaxt əsl istedadın sönüb getməsinə səbəb olur.

Çox iti zəhinlər yatan oldular,
 Axırda saxsı qab satan oldular.

İnsan yaradıcı əməklə məşğul olmalıdır. Bekarçılıq insan üçün hətta cənnətdə belə cəhənnəm əzabıdır:

Hər halda sən çalış, həyat əməkdir,
 Cənnət kahılığın nəyə gərəkdir.

Nizamiyə görə insan təbiətin əlində oyuncaq deyil, şair insan iradəsinə, zəkasına onun imkanlarına inanır:

Poladdan dağ olsa vənə də, inan,
 Vurub parça-parça dağıdır insan.

Zülmə-ədalətə qarşı şair bütün əsərlərində üsyan edir:

Zülmkarlıq dağıdır, bərbad eylər ölkəni,
 Ədalət səadətə abad eylər ölkəni.

Dünyaya fəthə olmaz zülmkarlıq, razalət,

¹ Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kollecinin müəllimi

Yer üzünün fatihi ədalətdir, ədalət!

Xalqın rifahını, xoş gününü özünə amal seçən şair yazır:

Xəcalətdən haraya qoyarsan başını sən?

Xalqı çıxart ağ günə, at zülmün daşını sən.

Bütün yaradıcılığı boyu bəşəriyyəti ədalətə səsləyən şair məzlumların ahını almamağı tövsiyə edir:

Xalqa divan tutanın divan gözlər hər yanda,

Məzlumların fəryadı qorxuludu cahanda.

Doğruluğu, düzlüyü, dostluğu həyat qayəsi hesab edən şair deyir:

Hikmət dəni səpdim ki, fəva dəni cücərsin,

Həmi alqış oxuyub barını dərsin.

Sadiq dostun sağaldar şəfəsi ilə yaranı,

Dönük dostun sızıldar cəfasıyla yaranı.

Ağlın, kamalın hər zaman, hər şeydən üstün olduğunu bütün əsərlərində vurğulayır:

İnsana arxadır onun kamalı,

Ağıldır hər kəsin dövləti, malı.

Öz aqlının gözüylə baxan kimdir ələmə,

Ən qüdrətli yenilməz bir hakimdir ələmə.

Şair hər kəsə seçdiyi işin, peşənin bilicisi, ustası olmağı məsləhət görür:

Usta olmayanda çətin gedər iş,

Ustani tap, sonra bir işə girir.

Kamil bir palançı olsa da insan,

Yaxşıdır yarımçıq papaqçılıqdan.

Bu cür tərbiyəvi əhəmiyyətli, bədii dəyərli ifadələrə şairin bütün yaradıcılığında addım başı rast gəlinir ki, o

sözlər, o fikirlər artıq zərb məsələ, atalar sözlərinə çevrilmişdir. Məsələn:

Sözündə su kimi ləfəti var,

Hər sözü az demək daha xoş olar.

Bir inci saflığı varsa da suda,

Artıq içiləndə dərd verir o da.

Yaxşılığın əzəldən adət etsən özünə,

Yaxşılığın hər yanda qapı açar üzünə.

Yaxşı iş də görsən, pis iş də, inan,

Unutmaz onları bu qoca dövrən.

Kim ki, zülmün evini bərbad edib indidən,

Öz sabahkı evini abad edib indidən.

El gözündə Nizami ucalıbdır düzlükdən,

İlhamına, qəlbinə güc alıbdır düzlükdən.

Ümumiyyətlə, şairin yaradıcılığı bütün dövrlərdə, bütün yaş dövrləri üçün həmişə aktualdır. "Sirlər xəzinəsi"ndən başlayaraq sonuncu poeması "İsgəndərnamə"də daxil olmaqla ədalətli şah problemi, əməyə məhəbbət, insana hörmət, eşqi-sevgini uca tutmaq və digər tərbiyəvi xüsusiyyətlər şairin daim diqqət mərkəzində olmuş, milli-mənəvi dəyərlərimizi həmişə öna çəkmişdir. Elə bu səbəbdən də Nizami günəşi Azərbaycan ədəbiyyatının, Azərbaycan mədəniyyətinin parlaq ulduzu olaraq qalacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Xəlilbəyli T. "Nizami Gəncəvi və Azərbaycan qaynaqları" Azmağır 1991
2. Nizami Gəncəvi "Sirlər xəzinəsi" Lider nəşriyyat evi Bakı-2004
3. Nizami Gəncəvi "İsgəndərnamə" Lider nəşriyyat evi Bakı-2004
4. "Nizami-hikmət və nəsihətlər" Yazıçı nəşriyyatı-1982

Açar sözlər: aforizmlər, milli mənəvi dəyərlər, ədalətli şah, əmək-zəhmət, haqq-ədalət, doğruluq-düzlük, poema

Ключевые слова: афоризмы, национальные нравственные ценности, справедливый царь, труд, справедливость, правдивость, стихотворение.

Keywords: aphorisms, national moral values, just king, labor, justice, truthfulness, poetry

Xülasə

Məqalədə N.Gəncəvi yaradıcılığında Azərbaycan ədəbiyyatına, Azərbaycan folkloruna uyğun atalar sözlərindən, zərb məsələlərindən geniş istifadə olunmuşdur. Milli mənəvi dəyərlərimizə yüksək qiymət verən şairin

yaradıcılığında küllü miqdarda fikir və ifadələr var ki, xalqın dilində artıq aforistik ifadə, hikmətli sözlər kimi istifadə olunur. Şairin yaradıcılığı məhz bu baxımdan olduqca dəyərli və qiymətlidir. Şair xalq ədəbiyyatının incilərini səviyyəsində dayanan hikmətlər, atalar sözləri, zərb məsələlər yaratmışdır.

Azərbaycan klassik ədəbiyyatının zaman keçməsinə baxmayaraq həmişə aktual olan Nizami Gəncəvi yaradıcılığında şifahi xalq ədəbiyyatının ən oxunaqlı və yadda qalan hikmətli sözləri və aforizmləri geniş yer tutur. Nizami yalnız dahi şair deyil, onun ölməz ideyaları öz dövrünü xeyli qabaqlamış, səkkiz əsrdən çox müddət keçməsinə baxmayaraq bu gün də aktualdır və heç zaman öz çağdaşlığını itirməyəcək. Nizami ədəbiyyatda ona qədər tədqiq olunmamış yeni sahələr kəşf etmiş, poeziyaya bütöv bir aləm, könüllü çırpıntıları, daxili həyəcanları aləmini götürmüş, insan qəlbini və zəkasının tükənməz sərvətini öz müasirlərinə çatdırmışdır.

Резюме

В статье широко используются произведения Н. Гянджеви, пословицы и поговорки в соответствии с азербайджанской литературой и азербайджанским фольклором. В произведениях поэта, высоко оценивающего наши национальные нравственные ценности, много идей и выражений, которые уже используются как афористические выражения и слова мудрости на языке народа. Творчество поэта в этом отношении очень ценно и ценно. Поэт создал пословицы, поговорки и притчи, стоящие на уровне жемчужин народной литературы.

Несмотря на время, наиболее читаемые и запоминающиеся слова мудрости и афоризмы устной народной литературы занимают большое место в творчестве Низами Гянджеви, что всегда актуально, несмотря на время. Низами не только великий поэт, его бессмертные идеи намного опередили свое время, несмотря на то, что прошло более восьми веков, они актуальны и сегодня и никогда не потеряют своей современности. Низами открыл в литературе новые области, ранее не изученные, привнес в поэзию целый мир, мир биений сердца, внутреннего волнения, передал современникам неиссякаемое богатство человеческого сердца и интеллекта.

Summary

The article makes extensive use of N. Ganjavi's works, proverbs and proverbs in accordance with Azerbaijani literature and Azerbaijani folklore. There are a lot of ideas and expressions in the works of the poet, who highly appreciate our national moral values, which are already used as aphoristic expressions and words of wisdom in the language of the people. The poet's work is very valuable and valuable in this regard. The poet created proverbs, proverbs and parables that stand at the level of pearls of folk literature.

Despite the passage of time, the most readable and memorable words of wisdom and aphorisms of oral folk literature occupy a large place in the works of Nizami Ganjavi, which is always relevant despite the passage of time. Nizami is not only a great poet, his immortal ideas are far ahead of their time, despite the fact that more than eight centuries have passed, they are still relevant today and will never lose their modernity. Nizami discovered new fields in literature that had not been studied before, brought to poetry a whole world, a world of heartbeats, inner excitement, and conveyed to his contemporaries the inexhaustible wealth of the human heart and intellect.

RƏYİÇİ: dos.S.Abbasova